

פניני תרגום יונתן

הרב מאיר שפיר

מחבר הספר
"משמעות האותיות"

כל הזכויות שמורות

בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות:

05832-628-54

0686762@gmail.com

לקבלת הגיליון במייל:

0686762@gmail.com

נשמח לקבל הארות והערות

עימוד כריכה ושערים

קטת
עימוד ועיצוב

☎ 050-412-452-4

✉ Kesetgraf@gmail.com

נידוני הפרשה בתרגום יונתן

- ויקם עלך חדש | האם יוסף היה רק משנה למלך או שאף מלך בעצמו במצרים?
- תשובת העיילדות | במה שונות הנשים העבריות מהמצריות, היתכן שאינם זקוקות למילדת?
- כל הבן היילוד היאורה תשליכיהו | גזרה זו היתה רק על ילדי היהודים או אף על ילדי המצריים?
- ותחד בתפרעה לרחוץ | האם היתה 'מכת שחין' בכל מצרים בלידת משה?
- ותבואנה אל רעואל אביהן | האם רעואל זה אביהם - יתרו, או אביו של יתרו?
- וישק את הצאן | האם השקה משה אף את צאן הרועים?
- וידע אלוקים | האם כלל ישראל עשו תשובה במצרים?
- אדעת קודש הוא | הר סיני נתקדש במתן תורה או קודם לכן?
- ואצרו לי עה שעזו עה אער אליהם | תשובת ה' למשה, והתשובה לבני ישראל, מדוע שני תשובות?
- עי שם פה לאדם | הנקוד מורה על אדם מסוים, מיהו האדם?
- שלח נא ביד תשלח | מדוע ביקש משה שה' ישלח את הגאולה דווקא ביד פנחס?
- הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלוקים | במה יהיה משה אלוקים לאהרן?
- ואת הצטה הזה תיקח בידך | מיהו ומהו המטה הזה? והאם היו שני מטות, מטה ה' ומטהו של משה?
- ויבקש העינת | מדוע משה לא מל את בנו גרשום? ומה היו 'התנאים' בין משה רבנו ליתרו חותנו?
- ותצא כי חתן דעיים אתה לי | מה היה השיח בין ציפורה למלאך החבלה?
- אז אצרה חתן דעיים לעולות | למי אמרה זאת ציפורה?

(שמות א, ח) וַיִּקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף:

וַיִּקַּם מֶלֶךְ חָדָת כְּמִין שִׁירוּיָא עַל מִצְרַיִם דְּלֹא חָפִים יַת יוֹסֵף וְלֹא חֵלִיד
בְּנִימוּסוּי:

[ויקם מלך חדש כבתחילה על מצרים אשר לא ידע את יוסף ולא הלך
בחוקיו..]

מהו חידושו של מלך זה? והאם יתכן שלא ידע את יוסף? הלא יוסף הציל את מצרים ושלט בה כמשנה למלך במשך שמונים שנה, וכיצד יתכן שלא שמע על חוקיו ותקנותיו?

ת"י מדגיש כאן ב' הדגשות א. מלך חדש כבתחילה. ב. אשר לא הלך בחוקיו. נראה שת"י סבר כדעת הפרקי דר"א (המובא להלן) שיוסף מלך במצרים ארבעים שנה כמשנה למלך - פרעה, וארבעים שנה נוספות מלך לבדו, ובשנים אלו חוקק חוקים שישמרו על קיומם של אחיו בארץ מצרים¹, ואחרי מותו קם מלך חדש כבתחילה - כלומר שליט מצרי כמו שהיה לפני מלכות יוסף, והוא לא רצה לדעת את יוסף ולכן לא הלך בחוקיו².

וזה לשון הפרקי דר"א (פ"א):

*עשרה מלכים מלכו מסוף העולם ועד סופו וכו', השלישי זה יוסף
שארבעים שנה היה משנה למלך מצרים, וארבעים שנה מלך
לעצמו, שנאמר "ויקם מלך חדש על מצרים".*

פרט זה שיוסף מלך לבדו במצרים, מופיע גם במדרש:

"וימת מלך מצרים וייאנחו בני ישראל מן העבודה": מלך מצרים

1. כמובא בפרשיות הקודמות שיוסף מל את המצרים כדי שלא יהיו אחיו משונים וכן עשה עוד כמה חוקים לתועלת אחיו.
2. עדיין לא מתפרש מדברי הת"י מהו חידושו של מלך זה. ולא יתכן כמ"ד שנתחדשו גזרותיו, כי לפירוש זה הת"י מפרש כמ"ד חדש ממש. ועיין באבן עזרא: 'שלא היה מזרע המלוכה'. אמנם הרבה ממפרשי הת"י פירשו 'כמין שירויא' שאינו חדש ממש אלא שנתחדשו גזרותיו.

האמור כאן הוא יוסף, שמעת שמות יוסף זעקו בני ישראל מן העבודה. (מדרש הביאור. מובא בתו"ש שמות ב כג בסימן קעט ועיין הערת המחבר שם)

(שמות א, יט) ותאמרו המילדות אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הנה בטרם תבוא אלהן המילדות וילדו:

ואמרו חיותא לפרעה ארום לא כנשיא מצריתא יהודיתא ארום זריזין וחסמיין בדעתיהן הינון קדם עד לא תיתי לנותהון חיותא הינון תליין עיניהן בצלוי מצלן ובעיין רחמיין מן קדם אביהן דבשמיא והוא שמע בקל צלותהון מן יד הינון מתעניין וילידו ופרקן בשלם:

[ואמרו המילדות לפרעה כי לא כנשים המצריות היהודיות, כי זריזות וחכמות בדעתן הן, בטרם תבוא המילדת, הן תולות עיניהן בתפילה, מתפללות ומבקשות רחמים מלפני אביהן שבשמים, והוא שומע בקול תפילותיהן, מיד הן נענות ויולדות ונושעות בשלום.]

ברש"י פירש 'כי חיות הנה' - בקיאות כמילדות, וקשה וכי מילדת אינה צריכה מילדת זולתה לעזור לה בשעת לידתה? ולכן הביא רש"י פירוש נוסף:³ 'הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות'. ואף פירוש זה קשה הלא ידוע שאין לידת בני אדם כלידת החיות?

לכן מתרגם ת"י "חיות" - זריזות וחכמות בדעתן. הדגשה זו שהחכמה היא בדעתן, באה

3. שפתי חכמים בשם הרא"מ מזרחי.

לשלול מובן של חכמת יולדות - בקיאות, אלא חכמה זו היא חכמת דעת, שהיולדות תולות עיניהן בתפילה לה' והוא שומע לתפילתן.

ואכן בלשון הפסוק נעשה שימוש בביטוי הקשור לתפילה, "בטרם תבוא המילדת וילדו". ביטוי "בטרם" מזכיר היענות לתפילה, כמש"כ "והיה טרם יקראו ואני אענה" (ישעי' סה כד). וכן מה שפירשו חז"ל על הפס' "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ"⁴ (בראשית ב ה). וכן "ויהי הוא טרם כילה לדבר"⁵ (בראשית כד טו).

יסוד לפירושו של ת"י ש"חיות" הוא ענין תפילה מצינו במדרש:

"ותחייך את הילדים... עומדות בתפילה ואומרות לפני הקב"ה... רבון העולמים יצא הוולד לשלום, מיד הקב"ה שומע קולן ויוצאים שלמים... לפיכך ותחייך את הילדים". (שמו"ר פ"א - יט)

כלומר שהמיילדות החיו את הילדים ע"י תפילה, הרי שלשון 'חי - להחיות' הוא תפילה, ואף כאן תרגם יונתן "כי חיות הנה" - מתפללות הנה.

סמך לביאור הנ"ל בת"י הביא התו"ש:

"וראה בתיב"ע כאן דורש שהיו מתפללות, וכו'... וי"ל דהדרש נסמך על המילה חיות עפ"י המבואר בתי"ע"ה"פ בשמואל (ב כג כ) "בן איש חי" ומתרגם "גבר דחיל חטאין" כן דורש כאן המילה שהיו צדקניות ומתפללות לה'. ובפירוש ינחני מבאר ע"פ האונקלוס "לנפש חיה" - "לרוח ממלא" כן דורש המילה חיות שמתפללות. (הערות תו"ש ע"א ס"ו קפ"ח)

4. הובא ברש"י שם: "עדיין לא היה בארץ, כשנגמרה בריאת העולם בששי קודם שנברא אדם, וכל עשב השדה עדיין לא צמח, ובג' שכתוב ותוצא, לא יצאו, אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום ששי, ולמה, כי לא המטיר, ומה טעם לא המטיר, לפי שאדם אין לעבוד את האדמה, ואין מכיר בטובתן של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם, התפלל עליהם וירדו, וצמחו האילנות והדשאים. הרי שטרם לשון היענות לתפילה.

5. טרם כילה אליעזר את תפילתו, וכנ"ל.

6. יעו"ש במדרש שמתאר את תפילת המיילדות שאף אלו שאמורים לצאת בעלי מומין יצאו שלמים "כדי שלא ימצאו ישראל ידיהם להשיח עלינו לומר הרי יצאו בעלי מומין שבקשו להרוג אותם" (כבקשת פרעה).

(שמות א כב) וַיֵּצֵא פְרַעֲהַ לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבְּנֵי הַיְהוּדִים הֵיאָרָה תִשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבֵּת תַּחֲיִימוּן:

וְכֹד חָמָא פְרַעֲהַ כְּדִין פְּקִיד לְכָל עַמִּיָּה לְמִימְרָא כָּל בֵּיר דְּכַר דְּאַתְלִיד
לִיהוּדָאֵי בְּנֵהָרָא תִשְׁלֹקְנִיָּה וְכָל בְּרֵתָא תַּקְיִימוּן:

[וכאשר ראה פרעה כן, צוה לכל עמו לאמר כל בן זכר שיוולד ליהודים,
בנהר תהרגוהו, וכל בת תקיימו.]

ממה שלא נאמר כל הבן הילוד לעברים⁷, למדו בגמ' (סוטה יב.) שפרעה גזר אף על המצרים, ומהטעם שהובא בתנחומא⁸ (ויקהל אות ד) וברש"י (כאן).

אמנם ת"י מתרגם שגזרה זו היא המשך לגזרה על המיילדות העבריות, מאחר שהמיילדות לא עשו כדבר פרעה, צוה פרעה לכל עמו להשליך את ילדי היהודים ליאור.

ת"י ואונקלוס מפרשים פירוש זה בניגוד לדברי הגמ' הנ"ל. ויתכן שהיה לפנייהם מקור מדרשי קדום שאינו ידוע לנו.

עיין באו"ח כאן, שאף הוא מפרש כת"י, ומוסיף שפירוש זה הוא פשט הכתוב, ופירוש הגמ' הוא דרך דרש. וכלשונו:

*"זיש מרבותינו שאמרו שגם על המצרים גזר, וזה דרך דרש...
אבל פשט הכתוב אין הדברים אמורים אלא בישראל, כי גזרה זו
בתמידות היתה... עכ"ל.*

מפרשי אונקלוס מתייחסים אף הם לפירוש זה, וכותבים:

7. דיוק זה אינו מופיע בגמ' אלא ברש"י כאן.

8. הובא ברש"י (סוטה יב.) "יום שנולד משה אמרו לו איצטגניניו היום נולד מושיענו, ואין אנו יודעים אם מצרי הוא או יהודי, ועמד וקיבץ כל עמו ובקש מהם ליתן לו הנולדים בו ביום וגזר אף על עמו".

נראה שסובר שהגזירה השניה היתה שלא המיילדות בלבד תמיתנה את ילדי היהודים, רק כי כל עמו מחוייבים להשליכם ליאור, וכן נראה פשט הכתוב... וכאשר יחייב גם השכל הישר, כי לא יבער ויכסל שום מלך לגזור גזרות המעוררות את כל עמו נגדו... ולכן הגידה בת פרעה במצאה נער בוכה בתיבה שטה ע"פ המים, "מילדי העבריים זה"... (נתינה לגר)

(שמות ב ה) וַתֵּרֶד בַּת פַּרְעֹה לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר וַנַּעֲרֹתֶיהָ הִלְכֹת עַל יַד הַיָּאֵר וַתֵּרֶא אֶת הַתִּיבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אִמָּתָהּ וַתִּקְחָהּ

וַגְּרִי מִיִּמְרָא דַּיֵּי צוּלְקָא דְשַׁחְנָא וְטָרִיב בְּשָׂרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וַנְּחַתַּת בְּרַתֶּיהָ דְפַרְעֹה לְאַתְקַרְרָא עַל נַהֲרָא וְעוֹלִימְתַּהָא אֲזִלָּן עַל גִּיף נַהֲרָא וַחֲמַת יַת תִּיבוֹתָא בְּגוֹ גוּמְיָא וְאוֹשִׁיטַת יַת גְּרַמִּידָא וְנִסְיַבְתָּא וּמִן יַד אִיִּתְסִיִּית מִן שִׁיחְנָא וּמִן טְרִיבָא:

[וישלח מאמר ה' צלקת שחין וצרבת הבשר בארץ מצרים, ותרד בת פרעה להתקרר על הנהר, ונערוותיה הולכות על שפת הנהר, ותרא את התיבה בתוך האגם ותשלח את האמה ותקחה, ומיד נתרפאה מן השחין ומן הצרבת].

מה הניעה את בת פרעה לרחוץ ביאור? ת"י מבאר שה' הכה את המצריים בצלקת שחין וצרבת בשר, ואף בת פרעה לקתה בזה, וירדה להתקרר על הנהר.

יסוד לדבריו מצינו בחז"ל⁹:

ותרד בת פרעה לרחוץ, הכל צפוי לפני הקב"ה והיתה בתיה בת
פרעה מנוגעת בנגעים קשים, ולא היתה יכולה לרחוץ בחמין,
וירדה לרחוץ ביאור, וראתה נער בוכה, ושלחה ידה והחזיקה בו
ונתרפאה... (פרקי דר"א פמ"ח)

(שמות ב יח) וְתִבְאֵנָה אֶל רְעוּאֵל אָבִיהֶן וַיֹּאמֶר מִדּוֹעַ מִהֲדָתָן בָּא הַיּוֹם:

וַאֲתָאָה לְוֹת רְעוּאֵל אָבִיהֶן וַיֹּאמֶר מִה דִּין אוֹחִיתוֹן לְמִיתִי יוֹמָא
דִּין:

[ויבוא אל רעואל אבי אביהן ואמר מה זה הקדמתם לבוא היום].

האמנם רעואל הוא אביהן? הלא כתוב "ויאמר משה לחובב בן רעואל" (במדבר י כט) וחובב
הוא יתרו חותן משה?

ת"י נוקט כאן ובעוד מקומות¹⁰ שאכן רעואל היה אבי אביהן, וכך אחד הפירושים בחז"ל,
עיין רש"י להלן (יח א) שהביא פירוש זה, וביאר את הפסוק שלפנינו שהתינוקות קורין לאבי
אביהן אבא.

מקור לפירוש הת"י מצינו בספרי:

9. מהפרקי דר"א נראה שרק בת פרעה לקתה בזה ולא כל המצריים כפי שתרגם ת"י. עוד נוסף במדרש שנתרפאה בתיה
בהחזיקה בתיבה.

10. עיין להלן (שמות ב כ) "ויאמר אל בנותיו" ובת"י: "ואמר לבנתיה דבריה".

"ויאמר משה לחובב בן רעואל" וגו' וכי חובב היה שמו? רעואל היה שמו שנאמר "ותבואנה אל רעואל אביהן", כשהוא אומר "וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חותן משה" (שמות ד יא) חובב שמו ולא רעואל היה שמו ומה ת"ל ותבואנה אל רעואל אביהן מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. (ספרי, בהעלותך - פיסקא ע"ח, בס"ו קמה ע"א).

(שמות ב כא) וַיֹּאֲלֵ מֹשֶׁה לְשִׁבְתָּ אֶת הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת צִפְרָה בְּתוֹ לְמִשְׁהָ:

עיין בת"י אודות עשר השנים ששהה משה בבור, ותשובה על נסבות שהותו של משה רבינו בבית רעואל, ונישואיו עם ציפורה.

(שמות ב יט) וַתֹּאמְרֵן אִישׁ מִצְרֵי הַצִּילָנוּ מִיַּד הָרָעִים וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ וַיִּשְׁקֵךְ אֶת הַצֹּאן:

וַאֲמָרָא גַבְרָא שִׁיזְבְּנָא מִן יְדָא דְרַעֲיָא לְחֹדֵר מְדוּל חַד דָּלָה לָן וַאֲשָׁקֵי יַת עֲנָא:

[ואמרו איש הצילנו מידם של הרועים, לבד דלי אחד (דליה אחת) דלה לנו, וישק את הצאן].

מה משמעות כפל הלשון "דלה דלה"?

ת"י מפרש עפ"י מאמר חז"ל שנתברכו המים אשר דלה, ומדליה אחת השקה את כל הצאן.

וכך אמרו במדרש:

דל"ה דלה "דליה אחת דלה, והשקה את הצאן שהיו שם ונתברכו המים על ידו, הה"ד "וישק את הצאן", "צאנגו" לא נאמר, אלא "הצאן". שאף צאן הרועים השקה. (שמו"ר פ"א ל"ט)

(שמות ב כה) וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים:

וַחֲמָא יי צַעַר שְׁעֵבֹדְהוֹן דְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּגְלִי קְדָמוּי ית תּוֹבְתָא דְעֶבְדוּ
בְּטוֹמְרָא דְלָא יָדְעוּ אַנְשׁ בְּחִבְרִיָּה:

[וירא ה' צער שיעבודם של בני ישראל, והיה גלוי לפניו התשובה
שעשו בסתר ולא ידעו איש בחברו.]

לשון 'וירא' נופל על דבר גלוי ומפורסם לכל, ואילו לשון 'ידעו' משמע דבר אשר רק בידיעת אלוקים הוא, ולכן מפרש ת"י שהדבר המפורסם הוא צער השיעבוד אשר גלוי היה לעין כל, ואילו הדבר הנסתר הוא התשובה שנעשתה בסתר, כי התשובה היתה פרטית לא בצורה מאורגנת, איש לא שיכנע את חברו, וזהו "וידע אלוקים" שהיתה ידועה וחשובה להקב"ה¹¹.

וכך אמרו במכילתא:

וירא אלוקים את בני ישראל וגו' - ר' יהודה בן לקיש אומר הרי הוא

11. לאפוקי מפירושי המפרשים (רש"י ספורנו רמב"ן ועוד) שפירשו "וידע אלוקים" שנתן עליהם לב ולא העלים עיניו מהם.

אומר וירא אלוקים את בני ישראל, ראה בהם שעשו תשובה, ולא ידעו זה בזה. (מכילתא יתרו מסכתא דבחדש פ"א)

(שמות ג ה) וַיֹּאמֶר אֶל תְּקַרְב הֵלֶם שֶׁל נְעֻלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמַּת קֹדֶשׁ הוּא:

וַיֹּאמֶר לָא תְקַרְב הֵלְכָא שְׁלוּף סִינָךְ מֵעַל רַגְלֶךְ אַרוּם אַתְרָא דְאַנְתָּ קְאִים
עָלוּי אַתְר קֹדִישׁ הוּא וְעָלוּי אַנְתָּ עֵתִיד לְקַבְּלָא אוֹרֵייתָא לְמַלְפָּא יְתָה
לְבַנֵּי יִשְׂרָאֵל:

[ואמר לא תקרב לכאן, חלויך נעליך מעל רגלך, כי המקום שאתה
עומד עליו מקום קדוש הוא, ועליו אתה עתיד לקבל את התורה ללמד
אותה לבני ישראל].

האם הר סיני נתקדש בשעת מתן תורה, או שכבר היה מקום קדוש? בת"י מבואר שהר סיני
כבר היה קדוש לפני מתן תורה היות ועליו עתידים לקבל את התורה.

וכך מובא בפרקי דרבי אליעזר:

אמר לו הקב"ה, משה, משה, עמוד על עמודך, ששם אני עתיד ליתן
את התורה לישראל, שנאמר "אל תקרב הלום וגו' כי המקום אשר
אתה עומד עליו אדמת קודש הוא". (פדר"א פ"מ)

(שמות ג יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם:

וַיֹּאמֶר יי לְמֹשֶׁה דִּין דְּאָמַר וְהוּהוּ עֲלֵמָא אָמַר וְהוּהוּ כּוּלָּא וַיֹּאמֶר כְּדָנָא
תִּימַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא הוּא דְהוּינָא וְעֵתִיד לְמַהוּי שְׁדַרְנִי לְוֹתְכּוֹן:

ואמר ה' אל משה, זה שאמר והיה העולם, אמר והיה הכל, ויאמר כה
תאמר לבני ישראל, אני הוא שהייתי ועתיד להיות - שלחני אליכם].

מדוע נחלקה תשובת ה' לשאלת משה לשני חלקים? - "ואמר ה' למשה" ... "ויאמר כה תאמר
לבני ישראל" ... ומה נאמר ביתר אריכות למשה רבנו שקוצר בתשובה לבני"?

ת"י עומד על הבחנות אלו ומבאר את תשובת ה' למרע"ה: שכאשר מתייחסים למהות
אלוקית, אין תשומת לב לזמנים שלנו - עבר הווה עתיד. הפיעל "הִיָּה" הוא משמעות כל
ההויה אשר יצר וברא, ו"אשר" משמעותו המשך הקיום של ההויה והפעלתה¹². זהו (אולי)
ההסבר למרע"ה, אך לבני" יש לקצר ולפשט - "אני שהייתי ועתיד להיות".

לא מצאתי מקור בחז"ל שמשקף תרגום זה, אך שורשים לו מצאתי כדלקמן:

*אהיה אשר אהיה - רבי יצחק אמר, א"ל הקב"ה למשה, אמור להם:
אני שהייתי, ואני הוא עכשיו, ואני הוא לעתיד לבוא, לכך כתוב
אהיה שלוש פעמים. (שמו"ר פ"ג ו)*

*אהיה אשר אהיה אמר הקב"ה: אני - אדון הכל, יצרתי הכל. הכל
יצרתי הכל אדון - אני. (אותיות דרבי עקיבא אות ה)*

12. כלומר תוכן התשובה למשה זהה לתשובה לבני" "אני שהייתי ועתיד להיות", אלא שנאמרה ביתר עומק, שמו של ה'
הוא: "אֶהְיֶה" - ייצר וברא את כל ההויה, "אֲשֶׁר אֶהְיֶה" וממשיך את קיום ההויה והפעלתה.

(שמות ד יא) וַיֹּאמֶר יְיָ אֱלֹהֵי מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם אוּ מִי יְשׁוּם אֱלִים אוּ חֲרָשׁ אוּ פִקֵּחַ אוּ עִוֵּר הֲלֹא אֲנֹכִי יְהוָה:

וַאֲמַר יְיָ לִיָּהּ מֵאֵן הוּא דְשׁוּי מִמְּלַל פּוּמָא בְּפּוּם אָדָם קְדָמָי אוּ מֵאֵן שׁוּי אֱלִימָא אוּ חֲרָשָׁא אוּ פִתִּיחָא אוּ סְמִיָּא הֲלֹא אָנָא יְיָ:

[ואמר ה' אליו, מי הוא ששם דיבור פה בפי אדם הראשון, או מי עשה אילים, או חרש או פיקח או עיוור הלא אני ה'] .

מהו לְאָדָם [לְ] בקמץ, המורה על האדם הידוע, ולא על סתם אדם]?

ת"י עמד על כך, ומתרגם שהאדם האמור הוא אדם הראשון שהקב"ה שם בפיו דיבור ובכך עשהו ל"נפש חיה". המתורגם בתרגומים "לרוח ממללא". מכאן שהדיבור הראשון ניתן לאדם הראשון, ומאז אף שכח הדיבור טבוע בעצמותו של האדם, מתאים הקב"ה את רוחו של כל אדם בדיבורו.

מקור לכך, מצינו במדרשים המאוחרים:

מי שם פה לאדם הראשון, אלם זה נח לפני האריות ולא הזיקוהו שנאמר ויסגור ה' בעדו... (מדרש, מובא בתו"ש שמות ד יא הערה נא)

מי שם פה לאדם מי שם פה לאדם הראשון, או מי ישום אלם, בשעה שירד פרעה לים, או חרש שלא ישמע איש שפת רעהו עד שירדו לים. (לקח טוב - מובא בתו"ש שם נג)

(שמות ד יג) וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח נָא בְיַד תְּשַׁלַּח:

וַיֹּאמֶר בְּבָעוּ בְּרַחֲמֵי מִן קְדָמְךָ יְיָ שְׁלַח כְּדוֹן שְׁלִיחוֹתְךָ בְּיַד פְּנַחַס דְּחָמִי
לְמִשְׁתַּלְחָא בְּסוּף יוֹמָיָא:

[ויאמר אבקש רחמים מלפניך ה' שלח נא שליחותך ביד פנחס שראוי
להשלח בקץ הימים]

דרשות רבות דרשו חז"ל על מי נסובה בקשה זו של משה רבנו - שלח נא ביד תשלח. ע"פ חז"ל בקש משה רבנו לראות את סדר הגאולות מהגאולה הראשונה ועד האחרונה, וכן את גדולי ישראל מנהיגי העדה שיגאלו את ישראל עד הגאולה האחרונה.

את כל אלו ראה משה במרום ויתכן שתשובת ה' למשה "אהיה אשר אהיה" קשורה אף היא במשאלה זו, כפירוש רש"י ע"פ חז"ל: "אני שהייתי איתם בגלות זו אהיה איתם בגלויות אחרות", דהיינו שהראה לו ה' את העתיד להיות בגלויות האחרות ושם ראה את רבי עקיבא ואליהו ועוד, כמובא במדרש שמשה ביקש שה' ישלח אותם.

טעם הדבר שמשה ביקש לשלוח בידי איש אחר אינה רק מחמת ענוותנותו של משה, אלא מפני שחפץ שה' יגאל את ישראל גאולה אחרונה בראשיתה, ולא יצטרכו לצאת מגלות זו ולהיכנס לגלות אחרת.

ת"י בחר במדרש הסבור שמשה ביקש לשלוח בידי פנחס - זה אליהו, שהוא מצוי בפרד"א, (מדרש שתי" מצדד בו כסדר) וזה לשונו:

שלח נא ביד תשלח, אמר לפניו רבון כל העולמים, שלח נא ביד תשלח, ביד אותו איש שאה עומד לשליח, אמר לו לא אמרתי לך ואשלחך אך ישראל, אלא לך ואשלחך אל פרעה, לאותו איש שאתה אומר, אני שולח לעתיד לבא אל ישראל. (פרד"א פ"מ מובא בתו"ש בסימן ס"ב ועיי"ש בהערות החשובה של המחבר.)

(שמות ד טז) וְדַבֵּר הוּא לְךָ אֶל הָעָם וְהָיָה הוּא יְהִיָּה לְךָ לְפָנָי וְאַתָּה תִּהְיֶה לוֹ לְאֱלֹהִים:

וימליל הוא לך עם עמא ויהי הוא יְהוּי לך למתרגמין ואנת תְּהוּי ליה
לרב תבוטע אוילפן מן קדם יי:

[וידבר הוא עבורך עם העם, והוא יהיה לך למתורגמן, ואתה תהיה לו
לרב דורש תורה מאת ה'].

מהי המשמעות של אלוקים האמור כאן, ובמה יהיה משה אלוקים לאהרן? ת"י מפרש שבפסוק זה הוגדרו התפקידים וסודרו המעמדות שבין משה לאהרן, לא רק בשליחות זו אל פרעה, אלא לעתיד גם מול בני ישראל משה מעביר את התורה לישראל דרך אהרון שמעביר לזקנים וכו', משה הוא רבו של אהרון ורבים של כל ישראל ונקרא בפני אהרן ובפני ישראל "אדוני", והם חולקים לו כבוד רב כיאה למנחיל התורה מה' לעם ישראל. לא מצאנו דברים אלה בחז"ל, אלא כדברים האלה:

ואתה תהיה לו לאלוקים אע"פ שהוא אחיך הגדול ממך יהיה מוראך עליו, (מזבא בתו"ש סימן פ"ב) מכאן אמרו "מורא רבך כמורא שמים", א"ל כשם שמוראי עליך כך מוראך עלי". (שמו"ר פ"ג כ"ב)

(שמות ד, יז) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיֵּרָכְבּוּ עַל הַחֲמֹר וַיָּשֻׁב אֶרְצָה מִצְרַיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטַּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ:

וַדְּבַר מֹשֶׁה יָת אֵינְתָתִיָּה וַיֵּת בְּנָוִי וְאֶרְכָּבֵינוּן עַל חֲמָרָא וְתַב לְאַרְעָא
דְּמִצְרַיִם וְנָסִיב מֹשֶׁה יָת חוּמְרָא דְנָסִיב מִן גְּנוּנִיתָא דְחָמוּי וְהוּא מְסַפֵּיר
כּוּרְסֵי יִקְרָא מִתְקַלִּיָּה אֶרְבָּעִין סָאִין וְעֵלּוּ חֲקוּק וּמְפָרֵשׁ שְׁמָא רַבָּא
וַיִּקְרָא וּבִיָּה אֶתְעַבְדּוּ נִסִּין מִן קָדָם יְיָ בְּיָדֵיהּ:

[ונהג משה את אשתו ואת בניו והרכיבם על החמור ושב לארץ
מצרים, ויקח משה את המטה אשר לקח מגנו של חותנו, והוא מספיר
כסא הכבוד, משקלו ארבעים סאה, ועליו חקוק ומפורש השם הגדול
והנכבד ובו נעשו ניסים מאת ה' בידו].

מיהו ומהו המטה הזה? ישנם כמה מקומות בהם מופיע מטה בידו של משה, בראשונה בעמדו ליד הסנה, כמש"כ "ויאמר ה' אליו מזה בידך ויאמר מטה ויאמר השליכהו ארצה ויהי לנחש" וגו'. לאחר מכן כשעשה את שליחותו אמר לו ה' - "ואת המטה הזה תיקח בידך אשר תעשה בו את האותות", הרי שמטה זה של משה היה. ואילו כאן נאמר ויקח משה את מטה האלוקים בידו, הרי שהוא מטהו של השם. וכן בהמשך נאמר לפעמים "מטהו" ולפעמים "מטה האלוקים", ויש לדעת האם היו אלו שני מטות שונים שלקח אותם משה ברדתו למצרים? או שמא זה אותו מטה שהפך לנחש ובו נעשו האותות והמופתים?

ת"י אינו עונה על כל קושיות אלו, אך מביא מסורת ידועה על מקורו של מטה זה שהגיע מיתרו, למסורת זו מתלווים עוד מסורות המובאים במקומות אחרים, שמטה זה מקורו מאדם הראשון שעבר מדור לדור דרך חנוך, שם, אברהם יצחק ויעקב ומשם ליוסף המשנה למלך ואח"כ הגיע לבית פרעה ויתרו לקחו משם. עיין באגדות אלו במקומות אחרים (לעיל בת"י עה"פ ויזאל משה לשבת את האישי' בילקוט שמעוני בשם דברי הימים דמשה, במובאות בתו"ש ובפד"א פ"מ)¹³.

13. וע"ע בפירושו הגר"א לפיוט חד גדיא הנאמר בסוף הגדש"פ שמטה זה שימש את עם ישראל עד חורבן בית ראשון, וזהו

יש לשער שבמידה והיה זה מטה אחד, מתחילה היה 'מטהו של משה' ולאחר שנעשו בו אותות ומופתים נהפך ל'מטה האלוקים'. אך עדיין יתכן והיו אלו שני מטות נפרדים. וכדלהלן:

ויקח משה את מטה האלוקים בידו, - עשה כמו שאמרו לו הקב"ה:
 "ואת המטה הזה תיקח בידך אשר תעשה בו את האותות". כלומר
 שהיה זה אותו המטה. (שמו"ר פ"ה - ה.)

ויקח משה את מטה האלוקים - א"ל הקב"ה טול משה זה בידך,
 וכל ניסים שאתה מבקש אתה עושה בו, הכה בו את היאור שנאמר
 (שמות יז) ומטך אשר הכית בו את היאור. פעמים שהוא קורא אותו
 מטה האלוקים ופעמים שהוא קורא אותו מטך¹⁴ (תנחומא שמות
 כג)

מטה האלוקים בידו - א"ר יהושע אותו המטה של סנפירגון היה,
 ומששת ימי בראשית אתברי, כמה דתנינן "והמכתב והמטה" ר'
 יהודה אומר של עץ היה וכו'. (זהר חדש בשלח ל)

ויקח משה את מטה האלוקים - לפי שבו חקוק שם המפורש לפיכך
 קראו מטה האלוקים. בידו - אע"פ שהיה משקלו ארבעים סאה,
 מעשה נס היה בו שהיה המטה נושא עצמו ונראה כנישא בידו של
 משה. (שכל טוב)

ראה כל המופתים אשר שמת בידך - וכי על איזה מופת אמר, אם
 תאמר על הנחש והצרעת והדם, והלא אותן הניסים לא א"ל הקב"ה
 לעשות אלא לישראל... אלא מהו כל המופתים אשר שמת בידך,
 זה המטה שהיו כתובים עליו מכות, שהיה כתוב עליו נוטריקון
 דצ"ך עד"ש באח"ב, א"ל הקב"ה אלו המכות אשר שמת בידך,
 עשה אותם לפני פרעה ע"י המטה הזה. (שמו"ר ס"ה-ו)

¹⁴ "ואתא חוטרא והכה לכלבא" עיי"ש בפירוש האחר להגר"א.

14. מעין זה מובא בזה"ק ח"ב רע"ג: "אמר רבי יוסי שהי מטות היו, הא' של משה וא' של הקב"ה, מאי משמע דכתיב ומטה האלוקים"

(שמות ד כד) וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמְלוֹן וַיִּפְגְּשׂוּהוּ יְיָ וַיִּבְקֹשׁ הַמִּיתוֹ:

וְהָיָה בְּאוֹרְחָהּ בְּבֵית מִבְתוֹתָא וְעָרַע בֵּיהּ מִלְּאָכָא דִּי וּבְעָא לְמִקְטְלִיה
מִן בְּגִלְל גְּרִשׁוּם בְּרִיה דְּלֵא הָוָה גְּזִיר עַל עֵיסֵק יִתְרוֹ חֲמוּי דְּלֵא שְׁבָקִיה
לְמַגְזִרִיה בְּרַם אֵלִיעֶזֶר הָוָה גְּזִיר בְּתַנְאָה דְּאַתְגִּינִי תְרוּיָהוֹן:

[והיה בדרך בבית המלון, ויפגשו מלאך ה' ורצה להמיתו בגלל גרשום
בנו שלא היה מהול, בגלל יתרו חותנו שלא נתן למולו, אבל אליעזר
היה מהול בתנאי שהתנו ביניהם].

צ"ב הלא משה היה שליח ה' ולמה ינזק? מדוע ביקש המלאך המיתו? ת"י מבאר זאת שודאי לא יתכן שמשה רבנו התרשל במילת בנו הקטן - אליעזר, למרות הסכנה הכרוכה ביציאה למדבר לאחר המילה. אלא מדובר כאן על בנו הגדול גרשום - "גר הייתי בארץ נכריה", שלא היה מהול מחמת התנאי שהתנה יתרו עם משה בשעה שנתן לו את ציפורה בתו לאשה, והגן עליו בביתו בפני הרודפים אחריו ממצרים. וכך מפורש במכילתא:

"זאת שני בניה" ... בשעה שאמר משה ליתרו תן לי ציפורה בתך
לאשה, אמר לו יתרו קבל עיך דבר זה שאומר לך ואני נותנה לך
לאשה, אמר לו מהו? אמר לו בן שיהיה תחילה יהיה לע"ז מכאן
ואילך לשם שמים, וקבל עליו, אמר לו השבע וישבע לו שנאמר
("זיואל משה... (מכילתא בריש פרשת יתרו ג')

(שמות ד כה) וַתִּקַּח צִפּוּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת עַרְלַת בְּנֵיהָ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חָתַן דְּמַיִם אֶתָּה לִּי:

וּנְסִיבַת צִפּוּרָה טִינָרָא וּגְזַרְתַּת יַת עוֹרְלַת גְּרִשׁוּם בְּרָהּ וְאַקְרִיבַת יַת גְּזִירַת
מְהוּלְתָּא לְרַגְלָיו דְּמִלְאָךְ חֲבֵלָא וְאַמְרַת חֲתָנָא בְּעָא לְמִיגְזוֹר וְחֲמוּי עֵכִיב
וּכְדוֹן אָדָם גְּזוֹרְתָא הָדִין יְכַפֵּר עַל חֲתָנָא דִּילִי:

[ולקחה ציפורה צור וגזרה את ערלת גרשום בנה, ותקרב את חתיכת
המילה לרגלו של מלאך החבלה, ותאמר החתן רצה למול וחוטנו עיכב
עליו, ועתה דם החתוך הזה יכפר על החתן שלי].

בפסוק לא מפורש לרגלי מי השליכה ציפורה את חתיכת הערלה? ועוד מהו לשון 'ותאמר'
עם מי ניהלה ציפורה שיח זה?

ת"י מפרש שהשלכת הערלה היתה לרגלי מלאך החבלה וכן הדיבור היה עמו, ורצתה ציפורה
לעצור את המשחית במה שהוכיחה שהתיקון נעשה והתמלאה השליחות, והאשמה אינה על
חתנה אלא על חותנו שעיכב זאת.

ת"י נוקט לשיטתו כהמשך לתרגומו בפסוק הקודם כאחת השיטות המבוארות בירושלמי:

*ותגע לרגליו וגו' - ר' יודה ור' נחמיה ורבנין חד אמר לרגליו של
משה, וחד אמר לרגליו של מלאך, וחד אמר לרגליו של תינוק...
מאן דאמר לרגליו של מלאך, הילך עבד שליחותך. (כלומר הגה לך
עשינו כפי שרצית - נתמלאה ונתבצעה שליחותך).*

(שמות ד כו) וַיִּרְף מִלֶּאךָּ אֶזְרָא מִנִּיחָהּ בְּכֶן שִׁבְחָתָהּ צִפּוּרָה וְאָמְרָתָהּ מָה חָבִיב הוּא אָדָם

וַיִּרְף מִלֶּאךָּ חֲבִלָה מִנִּיחָהּ בְּכֶן שִׁבְחָתָהּ צִפּוּרָה וְאָמְרָתָהּ מָה חָבִיב הוּא אָדָם
 גְּזוּרָתָהּ הָדִין דְּשׂוֹיב יָת חֲתָנָא מִן יְדוּי דְּמִלְאָךְ חֲבִלָה:

[וירף מלאך החבלה ממנו, אז הודתה ציפורה ואמרה מה חביב הוא
 דם מילה זה שהציל את החתן מידו של מלאך החבלה].

אף בפסוק זה יש לידע מהו 'אז אמרה' למי אמרה זאת? ת"י מפרש שכאן הודתה ציפורה
 לה' על ההצלה ושיבחה את דם המילה, ויש מקור לכך בחז"ל ש לשון 'אז' משמעותו שירה:

אז אמרה - אז ישיר משה, למה התחיל משה רבנו ע"ה את השירה
 באז וכו', אמר משה באז ניתנה המילה (מגין אז - שמונה), וניתנה
 לי נפש שנאמר 'אז אמרה חתן דמים למולות'. (מדרש אגדה בשלח
 טו, א)

